

Gönderim Tarihi: 08.02.2018 Kabul Tarihi: 26.10.2018

## TİCARİ VE FİNANSAL AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE'YE İLİŞKİN AMPİRİK KANITLAR

Hamza ÇEŞTEPE\*

Ertuğrul YILDIRIM\*\*

Zehra ÖZBEK\*\*\*

### THE EFFECTS OF TRADE AND FINANCIAL OPENNESS ON ECONOMIC GROWTH: EMPIRICAL EVIDENCE FOR TURKEY

#### Öz

Dışa açıklığın ekonomik refah üzerindeki etkileri, artarak tartışılmaya devam etmektedir. Ampirik literatürde ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisi çeşitli model, yöntem ve veri setleri kullanılarak araştırılmaktadır. Bu çalışmada, ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Türkiye örneğinde analiz edilmiştir. 1998q1-2016q2 dönemi için çeyreklik veri seti kullanılarak VAR modeli tahmini, Granger nedensellik testi, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması analizleri gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan bulgular, ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisine dair herhangi bir kanıt sunamamıştır. Ancak, finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerinde etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda, yurtiçi tasarruf açığı oranı yüksek olan Türkiye'nin ekonomik büyümesi için, finansal açıklığın ticari açıklığa göre daha önemli bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Ticari Açıklık, Finansal Açıklık, Ekonomik Büyüme, Granger Nedenselliği, Etki-Tepki Fonksiyonu.

#### Abstract

The debate about effect of openness on economic well-being is increasingly lasting. In empirical literature, the relationship between economic growth and openness is investigated using by various models, methods and data sets. In this study, the effects of trade openness and financial openness on economic growth were analyzed in the example of Turkey. VAR model estimation, Granger non-causality test, impulse response function and variance decomposition analyses

---

\* Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: hcestepe@beun.edu.tr.

\*\* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: ertugruly@beun.edu.tr.

\*\*\* Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, e-posta: ozbekzehra@windowslive.com.

were implemented by employing the quarterly data set between 1998q1-2016q2. Achieved findings didn't present any clue supporting the effect of trade openness on economic growth. The effect of financial openness on economic growth, however, is significant and positive. In this context, it is concluded that for economic growth of Turkey with high rate of saving gap, financial openness is more critical factor than trade openness.

**Keywords:** Trade Openness, Financial Openness, Economic Growth, Granger Non-Causality, Impulse-Response Function.

## 1. Giriş

Ekonomik büyüme ve gelişme politikaları kapsamında, iktisadi performansı en yüksek seviyeye ulaştırabilecek yolların, yöntemlerin ve araçların neler olabileceği konusu Merkantilist yaklaşımdan beri tartışılmaktadır. Merkantilistlerin sıfır toplamlı oyun olarak tasarladığı dış ekonomik ilişkilerin doğası, bütün olarak dış ekonomik ilişkilerin her ülkenin faydasına olabileceği çıkarımına ulaşmayı imkânsız hale getirmiştir. Merkantilist yaklaşım bunun yerine, nihai mal ve hizmet ihracı ile hammadde ithalini kutsayan bir politika sonucuna ulaşmaktadır. 1700'lü yılların sonundan itibaren taraftar sayısını artıran Klasik Ekol ve daha sonraki takipçileri ise liberal ekonomi politikalarını kutsarken, zenginleşmenin ve özgürleşmenin yegâne kaynağı olarak liberal politikaları önermektedir.

Liberal politikaların başarı örnekleri ve serbest piyasa yanlısı baskılar, ülkeleri liberal politikaları uygulamaya yönlendirmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra dünyanın birçok ülkesinde liberal ekonomi politikaları popüler olmaya başlamıştır. Bu politikaların temelinde uluslararası ekonomik faaliyet ve işlemlerde serbestleşme hareketleri bulunmaktadır. II. Dünya savaşı sonrasında ticaretin küreselleşmesi sürecine katılan Japonya gibi dış ticarete açık ülkelerin yüksek büyüme performansına ulaşmaları, 1980'li yıllarda birçok ülkenin bu tür politikaları benimsemesine sebep olmuştur.

Dünyada küreselleşme eğilimlerinin daha çok hızlandığı 1990'lı yıllardan itibaren ticari açıklıkla birlikte finansal açıklık da birçok ülkenin uyguladığı bir politika haline gelmiştir. Bu bağlamda birçok ülke sermaye piyasalarını dışa açma, finansal araçları çeşitlendirme ve yabancı sermayeyi ülke içine çekmeyi teşvik eden politikaları uygulama yoluyla bu sürece dahil olmuştur. 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa açık büyüme modelini benimseyen ve dış ticaretin serbestleştirilmesi için köklü düzenlemeleri devreye sokan Türkiye de, 1990'lı yılların başından itibaren finansal dışa açılma sürecine aktif bir şekilde katılmıştır.

Dünya ekonomisindeki bu gelişmelere paralel olarak, ticari açıklığa ilaveten finansal açıklık kavramı da yine 1990'lı yıllardan itibaren ekonomi literatüründe yoğun bir şekilde yer almaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, söz konusu unsurların ülke ekonomilerine etkisi konusunda özellikle ampirik olarak birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, yapılan bu çalışmalarda birbiriyle çatışan sonuçlar ve görüşler ortaya konulmuştur. Bu çatışmanın nedeni, söz konusu kavramların ülkelerin benimsediği ekonomi politik ideolojisine göre farklı sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Örneğin, milliyetçi ekonomi politikalarını seçen ülkeler için finansal ve ticari açıklık artışının, ülke ekonomilerine zarar vereceği savunulur. Buna karşılık, liberal ekonomi politikalarını seçen ülkelerde finansal ve ticari açıklık artışı ile beraber, ülkenin ekonomik anlamda daha güçlü duruma gelmesi beklenir.

Ampirik literatürdeki çalışmalarda hem ticari ve/veya finansal dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gösteren katsayının işareti, hem de ekonomik büyüme ile dışa açıklık arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü incelenmiştir. Bu çalışmada, ticari açıklık ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, güncel verilerle Türkiye örneğinde analiz edilmektedir. Çeyreklik veri seti 1998q1 ile 2016q2 arasını kapsamaktadır. Analiz kapsamında VAR modeli tahmini, Granger nedensellik testi, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada önce konuyla ilgili teorik literatür ve yapılan ampirik çalışmalara yer verilmiştir. Daha sonra ekonometrik analiz başlığı altında yöntem ve veri seti hakkında bilgi verildikten sonra analiz sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda ise ulaşılan genel sonuçlar yer almaktadır.

## **2. Teorik Çerçeve**

Finansal açıklık ve ticari açıklık kavramları, esasen ülkelerdeki finansal serbestliğin ve ticari serbestliğin düzeylerini belirlemede kullanılmaktadır. Bir başka ifade ile finansal ve ticari açıklık; mal, hizmet, işgücü ve sermayenin uluslararası alanda engelleyici ve kısıtlayıcı uygulamalarla karşılaşmadan, serbestçe dolaşabilmesi anlamına gelmektedir (Yapraklı 2007:68).

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında ilişki olduğunu ve bu nedenle ticari serbestleşmeyi savunan görüşler Klasik İktisat ile başlamıştır. Adam Smith'in uluslararası ticarete serbestliği savunduğu ve bunun sonucunda ülkelerin ekonomik büyümelerinde artış sağlanacağını savunduğu teorisi, ekonomi literatüründe "mutlak üstünlükler" olarak

bilinmektedir. Söz konusu teori Adam Smith'in peşinden gelen Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin kurucusu Ricardo'yla, Mill ve Marshall gibi iktisatçılar tarafından da desteklenmiş ve geliştirilmiştir (Gaygılı 2007). Bu iktisatçılara göre dış ticaretin yararları, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın yararlarıyla açıklanmaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşma için de dış ticaretin serbest olması gerekir. Bu Klasik iktisatçıların görüşleri temelinde günümüze kadar gelen ve 1970'li yıllarda yaşanan kriz dönemleri sonrasında yoğun bir şekilde gündeme gelen ticari dışa açıklık, ülkelerin rekabet gücüne ve ihracat yapılan ülkelerdeki pazar payına göre ekonomik etkiler ortaya çıkarmaktadır (Yapraklı 2007:68).

Liberal görüşe göre, piyasaların serbestleşmesinin ülkelerin ekonomik performansı üzerindeki pozitif etkileri şöyle özetlenebilir (Yıldırım 2005; Yıldırım ve Kesikoğlu 2012): i) piyasa genişlemesi, ii) ölçek ekonomileri, iii) yatırımları teşvik etmesi, iv) rekabetin artması ve piyasa yapısının rekabetçi hale gelmesi v) teknolojik ilerleme, vi) tasarruf açığının kapanması ve vii) uluslararası işbölümünün ve uzmanlaşmanın getirdiği etkinlik artışları. Liberal görüşün ön plana getirdiği dışa açılmanın pozitif etkilerinin yanında dışa açılmanın bazı riskleri de ortaya çıkabilmektedir. Özellikle rekabet gücü düşük olan ülkelerde uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın olumsuz etkileri gözlenebilecektir. Kutuplaşma etkisi olarak kavramsallaştırılan bu olumsuz etki, liberal politikaların net etkisini belirsiz hale getirebilmektedir. Bu nedenle liberal ticaret politikalarının ev sahibi ülke üzerindeki etkisi bu pozitif ve negatif etkilerden hangisinin daha baskın olacağına bağlıdır.

Finansal açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise daha yakın tarihli araştırmaların konusu olmuştur. Bu konuda ekonomi literatüründe yer alan teorik temel ise McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından yapılan çalışmalar ile atılmıştır. Literatürde "McKinnon-Shaw Hipotezi" olarak adlandırılan teoriye göre, tasarruflar yatırımları belirlemektedir. Mevduat faiz oranlarındaki artışlar, yabancı yatırımları artırır ve bu da ülkenin ekonomik anlamda büyümesini sağlar (Danışoğlu 2004:21). Finansal serbestleşmenin faydalarından biri de riskin ülkeler arasındaki dağıtımına imkân vererek, bir ülkede ortaya çıkan negatif şoklara karşı güvence mekanizması oluşturmasıdır. Böylece tüketim ve yatırımın oynaklığı azalmakta ve ekonomik istikrar güçlenmektedir. İstikrar ise yatırımları ve büyümeyi pozitif etkilemektedir. Finansal piyasaların üçüncü etkisi zayıf yurtiçi finansal piyasaları güçlendirmesi ve derinleştirmesi biçiminde gözlenmektedir. Daha etkin çalışan finansal piyasalar finansal işlem maliyetlerini aşağıya çekerek sermayenin kullanım maliyetini düşürmektedir (Broner ve Ventura 2010). Geleneksel

yaklaşımın aksine Rodrik (1999) finansal dışa açıklığın, finans krizlerine neden olarak ekonomik büyümeye zarar verebileceğini tartışmaktadır. Finansal dışa açılma ile yabancı para türünden borçlanma artarken, döviz kuru aşırı değerlenmekte ve ihracat yapmak zorlaşmaktadır. Bu nedenle Rodrik, finansal liberalleşme ile cari açık arasında bir ilişki öngörmektedir. Finansal liberalleşmenin bir risk unsuru haline gelmesi ise özellikle gelişmekte olan ülke örneklerinde ortaya çıkmaktadır. Ahbap-çavuş kapitalist piyasa uygulamalarının fazla olduğu ve kurumsal kalite unsurlarının zayıf kaldığı gelişmekte olan ülke (GOÜ)'lerdeki yabancı sermaye aniden ülke dışına çıkabilmekte ve finansal krizlere neden olabilmektedir. Yabancı finansal akımlardaki oynaklık arttıkça da makroekonomik istikrar zarar görmektedir. Ekonomik aktörlerin geleceğe dair belirsizlikleri yatırım ile tüketim kararlarını değiştirmelerine ve en nihayetinde ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır. Bu nedenle finansal liberalleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi belirsiz hale gelebilmektedir.

Ticari ve finansal açıklığın büyüme üzerine etkileri konusunda yapılan çalışmalar, 1990'lı yıllardaki krizlerden sonra bunların da etkisiyle farklı bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Bu dönemde Güneydoğu Asya, Rusya, Bazı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'de ortaya çıkan ve ikiz krizler olarak literatürde yer almaya başlayan bankacılık ve döviz krizleri, finansal ve dışa açıklık olgularının özellikle gelişmekte olan ülkelere olumsuz etkilerinin de yoğun bir şekilde tartışılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda bazı iktisatçılar bu ülkelerde yaşanan krizlerin dışa açıklık ve finansal açıklıktan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir (Aizenmann 2004:66). Dolayısıyla ekonomilerdeki yapısal bazı zayıflıklar ve emniyet sübaplarının eksikliği durumunda, bu tür politikaların büyümeyi olumsuz etkileyeceği ve ekonomileri krize sürükleyebileceği ifade edilmeye başlanmıştır.

### **3. Ampirik Literatür İncelemesi**

Ticari ve finansal açıklığın büyüme üzerine etkileri konusunda hem bu olguların tek tek etkisi, hem de birlikte etkileri konusunda çeşitli çalışmalar mevcuttur. Özellikle finansal açıklığın büyüme üzerindeki etkileri konusunda son dönemlerde yapılan çalışmaların sayısında ciddi bir artış söz konusudur. Ticari açıklık ve büyüme arasında yapılan çalışmalar 1960'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda (Balassa 1978, Bahmani-Oskooee ve Niroomand 1999, Kurt ve Berber 2008 gibi) genel olarak, serbest ticaretin ve ihracattaki artışın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Finansal açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ise 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan bazılarında bu iki büyüklük arasında ilişki bulunmazken (Grilli ve Milesi-Ferretti 1995; Rodrik 1998; Edison, Levin vd. 2002), bazı çalışmalarda ise finansal açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği (King ve Levine 1993; Beck, Levine ve Loayza 2000; Edison, Klein vd. 2002), bazı çalışmalarda ise finansal açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği (Rodrik 1999; Tornell vd. 2004; Hye ve Islam 2013) sonucuna ulaşılmıştır.

Ticari ve finansal açıklığın birlikte büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda da tam bir görüş birliğine ulaşılmış değildir. Bazı çalışmalarda finansal ve ticari açıklık büyümeyi pozitif bazı çalışmalarda negatif yönde etkilerken, bazı çalışmalarda ise büyüme ile bu değişkenler arasında ilişkili bulunamamıştır. Bazı çalışmalarda ise, büyümenin bu değişkenlerin birinden olumlu diğerinden olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmaların bir özeti Tablo 1'de yer almaktadır.

**Tablo 1: Ampirik Literatür Özeti**

Yazar (lar)	Dönem	Ülke (ler)	Yöntem	Sonuç
Aizenman (2004)	1969-1998	GOÜ'ler ve OECD Ülkeleri	Panel Regresyon Analizi	Ticari açıklık finansal açıklığı getirmekte ve bu da kamunun borç yükünü artırarak finansal krizlere neden olmaktadır.
Tornell, Westermann ve Martinez (2004)	1980-1999	52 Ülke	Panel Regresyon Analizi	Finansal serbestleşmenin ardından ticari serbestleşme ortaya çıkmakta, bu da finansal kırılganlığa sebep olmakta ve kriz sıklığını artırmaktadır.
Utkulu ve Kahyaoğlu (2005)	1990-2004	Türkiye	TAR ve STAR, Markow Modellemesi	Finansal açıklığın Türkiye ekonomisini resesyonda bıraktığı, ticari açıklığın ise büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Yapraklı (2007)	1990q1-2006q4	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Uzun dönemde ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif, finansal açıklığın ise negatif yönde etkilediği bulunmuştur.
Bashar ve Khan (2007)	1974-2002	Bangladeş	Eşbütünleşme Analizi	Ekonomik büyüme, finansal dışa açıklıkla kısmen ilişkili, ticari dışa açıklıkla ilişkisizdir.
Yücel (2009)	1989-2007 Aylık	Türkiye	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Finansal ve ticari açıklıkla ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Korkmaz,	1990q1-	Türkiye	Regresyon	Ticari ve finansal açıklık

Çevik ve Birkan (2010)	2008q4		Analizi	ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Türedi ve Berber (2010)	1970-2007	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme ve VAR Nedensellik	Finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Kıran ve Güriş (2011)	1992q1-2006q4	Türkiye	Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik	Ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir.
Özel (2012)	1992-2010	Türkiye	Johansen Eşbütünleşme-VECM, Granger Nedensellik	Değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi ve büyümeyi finansal açıklığın negatif, ticari açıklığın pozitif etkilediği bulunmuştur.
Altaee, Saied ve Esmael (2014)	1972-2012	Umman	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ve ticari açıklıktan kaynaklanan şokların GSYİH şoklarının en önemli belirleyicisi olduğu bulunmuştur.
Ümit (2016)	1989q1-2014q4	Türkiye	Toda-Yamamoto Nedensellik ve Sınır Testi	Uzun ve kısa dönemde finansal açıklığın ekonomik büyümeyi aynı yönlü, ticari açıklığın ise ters yönlü etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.
Gövdere ve Can (2016)	1970-2011	Türkiye	ARDL Sınır Testi	Uzun dönemde ticari açıklığın büyümeyi etkilediği, finansal genişlemenin ise büyümeye etkisinin istatistiki olarak anlamsız olduğu bulunmuştur

#### 4. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu bölümünde kullanılacak veriler hakkında bilgi verildikten sonra yapılan analizler ve sonuçları değerlendirilmiştir. Analiz kapsamında VAR modeli tahmini, Granger nedensellik testi, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması gerçekleştirilmiştir.

##### 4.1. Veri Seti

İktisat literatüründe finansal açıklık ve ticari açıklık kavramları için çeşitli değişkenler kullanılmaktadır. Bunun nedeni bu kavramlar için tam bir görüş birliğinin bulunmamasıdır. Bu çalışmada, ticari açıklık değişkeni için  $(\text{ihracat} + \text{ithalat}) * 100 / \text{gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH)}$  eşitliği kullanılmıştır. Finansal açıklık değişkeni için ise  $(\text{net uluslararası sermaye girişi} + \text{net uluslararası sermaye çıkışı}) * 100 / \text{GSYH}$  eşitliği kullanılmıştır. Çalışmada 1999q1-2016q2 çeyrek dönemlik zaman serisi

verileri kullanılmıştır. Çalışmada zaman sınırlamasına gidilmesinde öncelikle Türkiye ekonomisinde 1980’li yıllarda yaşanan önemli politika değişiklikleri etkili olmuştur. Çeyreklik verilerin eksiksiz erişimi ise ancak 1999q1 dönemi ile sağlanmıştır. Verilerin hepsi 2010=100 fiyat endeksine göre reel hale getirilmiştir. GSYH verisi OECD’nin, ihracat ve ithalat verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB), net uluslararası sermaye giriş ile çıkışları TCMB’nin ve ekonomik büyüme verileri Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) internet sitelerinden elde edilmiştir.

## 4.2. Analiz Sonuçları

Ampirik çalışmada ilk olarak, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi incelenmiştir. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Analizde değişkenlerin sırayla bağımlı değişken olması durumunda, bağımsız değişkenlerle arasındaki ilişkinin pozitif yada negatif yönde olduğu sonucuna ulaşılır. Bu sonuca ulaşırken korelasyon katsayısından faydalanılır ve söz konusu bu katsayı -1 ve +1 arasında değişmektedir. Bu çalışmada yapılan korelasyon analizi sonrasında elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmektedir.

**Tablo 2:** Korelasyon Analizi Sonuçları

	<b>Ekonomik Büyüme</b>	<b>Finansal Açıklık</b>	<b>Ticari Açıklık</b>
<b>Ekonomik Büyüme</b>	1		
	-		
	-		
<b>Finansal Açıklık</b>	0.137	1	
	1.144	-	
	0.256	-	
<b>Ticari Açıklık</b>	0.602	0.366	1
	6.227	3.245	-
	0	0.001	-

**Not:** İlk satırda yazan değerler korelasyon katsayısı, ikinci satırda yazan değerler t istatistik değerleri, üçüncü satırda yazan değerler olasılık değerleridir.

Korelasyon analizi sonucunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ekonomik büyüme ve finansal açıklık arasında pozitif ve zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak katsayı istatistiki olarak anlamsızdır. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif ve orta şiddetli bir ilişki bulunmaktadır ve katsayı istatistiki olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Ticari açıklık ve finansal açıklık arasında ise pozitif yönlü ve zayıf sayılabilecek bir ilişki söz konusudur ve katsayı istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır.



Korelasyon analizinden sonra, değişkenlerin birim kök içerip içermedikleri araştırılmıştır. Birim kök analizinde,  $H_0$  hipotezi seride birim kök olduğunu (serinin durağan olmadığını),  $H_a$  hipotezi ise seride birim kök olmadığını, yani serinin durağan olduğunu varsayar.

Değişkenlere Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. ADF birim kök testinin mutlak değeri, test sonucunda hesaplanan mutlak kritik değerden büyük ise,  $H_0$  hipotezi reddedilir. Bunun anlamı ilgili seride birim kök yoktur; bir başka ifade ile seri durağandır (Danışoğlu 2004). ADF test sonucu Tablo 3’de gösterilmiştir.

**Tablo 3: ADF Test Sonuçları**

Değişkenler	Düzy	
	Sabit terimli ve trendli	Sabit terimli
Ekonomik Büyüme	-8.032 (0.000)	-8.049 (0.000)
Finansal Açıklık	-4.236 (0.006)	-3.203 (0.001)
Ticari Açıklık	-3.782 (0.023)	-3.189 (0.025)

**Not:** İlk değer t istatistiğini ve parantez içindeki rakam olasılık değerini göstermektedir.

Durağanlık analizi sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve finansal açıklık değişkenleri için “seri birim köke sahiptir” biçimindeki  $H_0$  hipotezleri %1 istatistiksel anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Ticari açıklık değişkeni üzerine yapılan ADF testinde ise boş hipotez %5 istatistiksel anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu sonuçlar modelde kullanılan tüm değişkenlerin seviye itibarıyla durağanlık koşulunu sağladığı biçiminde değerlendirilmiştir.

Değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirlendikten sonra, VAR analizine geçilmiştir. VAR modellerinde öncelikle belirlenmesi gereken uygun gecikme derecesidir. VAR analizine ilişkin gecikme değerleri ve bilgi kriterlerinin verdiği sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

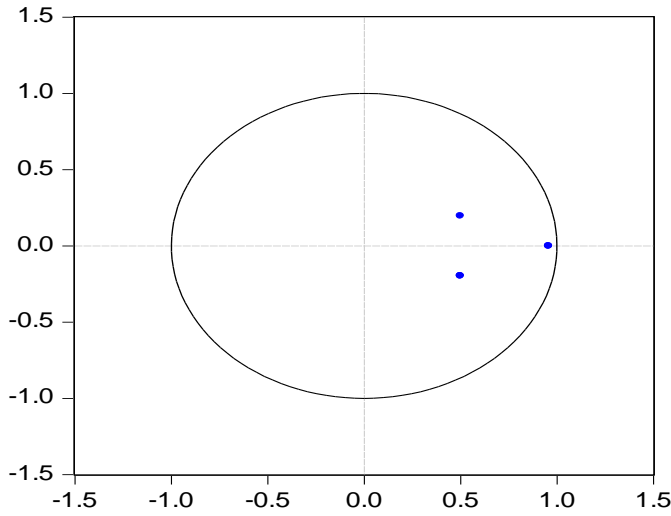
**Tablo 4: VAR Modeli Uygun Gecikme Seçimi**

Gecikme Uzunluğu	Akaike	Schwarz	Hannan-Quinn	LM
1	15.672	<b>16.087*</b>	<b>15.834*</b>	0.249
2	15.814	16.540	16.099	0.022
3	15.806	16.844	16.213	0.025
4	15.616	16.966	16.145	0.000
5	<b>15.307*</b>	16.968	15.958	0.016
6	15.414	17.386	16.187	0.239
7	15.312	17.596	16.207	0.604
8	15.370	17.965	16.387	0.000

**Not:** \* İlgili kriter tarafından önerilen uygun gecikme uzunluğu

İlgili seçim kriterleri incelendiğinde, Akaike bilgi kriteri VAR modeli için en uygun gecikme uzunluğunu 5 olarak, diğer iki kriter ise 1 olarak belirlenmiştir. Ancak, otokorelasyon LM testi testi sonuçlarına göre 5 gecikme uzunluğundaki VAR modelinde otokorelasyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterlerinin belirlediği 1 gecikme uzunluğunda ise “otokorelasyon yoktur” biçimdeki boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememektedir. Bu nedenle modelin gecikme uzunluğunun 1 olarak seçilmesi daha isabetli olacaktır. Sonraki aşamada VAR modeline ait polinom köklerin kararlı olup olmadıkları AR ters kökleri çemberi ile incelenmiştir. Sonuçlar Grafik 1’de gösterilmiştir.

**Grafik 1:** AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerine Ait Birim Çember



Kökler incelendiğinde, hiçbir kökün birim çemberin dışında yer almadığı görülmüştür. Bunun anlamı oluşturulan VAR modelinin durağan ve kararlı olduğudur. Böylece tahmin edilecek VAR modeli aşağıdaki hale gelmiştir.

$$GRW_t = \alpha_{10} + \alpha_{11}GRW_{t-1} + \alpha_{12}TA_{t-1} + \alpha_{13}FA_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$TA_t = \alpha_{20} + \alpha_{21}TA_{t-1} + \alpha_{22}FA_{t-1} + \alpha_{23}GRW_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

$$FA_t = \alpha_{30} + \alpha_{31}FA_{t-1} + \alpha_{32}TA_{t-1} + \alpha_{33}GRW_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (3)$$

Modelde GRW reel ekonomik büyümeyi, TA ticari açıklığı ve FA finansal açıklığı simgelemektedir. Seviye düzeyinde değişkenlerle tahmin edilen bir VAR modeli, Granger nedensellik testinin yapılmasına izin vermektedir. Tablo 5’de 1, 2 ve 3 no. lu eşitliklerden oluşan VAR modelinde test edilen nedensellik hipotezleri gösterilmektedir.

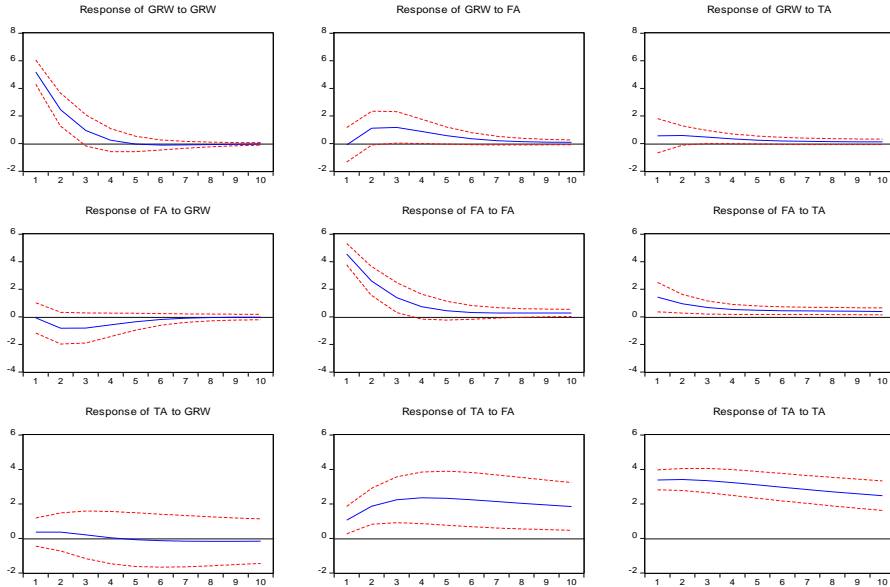
**Tablo 5:** Nedensellik Testi Hipotezleri ve Sonuçları

Hipotez	$\chi^2$	Olasılık
Ticari açıklık büyümenin Granger nedeni değildir	0.359	0.548
Finansal açıklık büyümenin Granger nedeni değildir	4.608	0.031
Finansal açıklık ticari açıklığın Granger nedeni değildir	6.053	0.013
Büyüme ticari açıklığın Granger nedeni değildir	0.018	0.890
Ticari açıklık finansal açıklığın Granger nedeni değildir	8.826	0.003
Büyüme finansal açıklığın Granger nedeni değildir	2.864	0.090

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile finansal açıklık arasında ve finansal açıklık ile ticari açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur. Ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına dair kanıt ulaşılmamıştır.

Daha sonra değişkenlerden birinde bir birimlik şok yaşanması durumunda, hem ilgili değişkenin hem de diğer değişkenlerin bu şoka nasıl tepki verdiği araştırılmıştır. Bu araştırma etki-tepki fonksiyonları yardımıyla yapılmıştır. Etki-tepki analizi sonuçları Grafik 2’de gösterilmiştir.

**Grafik 2:** Etki-Tepki Analizi Sonuçları



Sonuçlar incelendiğinde, finansal açıklıkta sıfırinci dönemde ortaya çıkan bir şokun ekonomik büyümeyi birinci dönemde etkilemeye başladığı ve ikinci dönemde pozitif etkinin en üst düzeye çıktığı görülmektedir. Üçüncü dönemde stabil kalan pozitif etki dördüncü dönemden itibaren sönümlenmeye başlamakta ve yavaş yavaş etki ortadan kalkmaktadır.

Ticari açıklıkta yaşanan bir şoka, ekonomik büyüme bir dönem gecikmeli tepki göstermekte ve tepkinin boyutunun finansal açıklık şokuna verilen tepkiye nazaran daha küçük kaldığı görülebilmektedir.

Ekonomik büyümede bir şok yaşanması durumunda, finansal açıklık bu şoka bir dönem gecikmeli olarak ters yönlü tepki vermekte ve üçüncü dönemde en yüksek seviyesine ulaşan tepki hareketi sekizinci dönemde tamamen ortadan kalkmaktadır.

Ekonomik büyümede yaşanan bir şoka ticari açıklığın vermiş olduğu tepki ise pozitif olmasına rağmen nispeten küçüktür ve dördüncü dönemde sona ermektedir.

Bu analizlerden sonra değişkenler için varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır. Varyans ayrıştırması ile değişkenlerde yaşanan değişimin, hangi değişken tarafından ve hangi oranla açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Varyans ayrıştırmasına ilişkin sonuçlar Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8’de gösterilmiştir.

**Tablo 6:** Ekonomik Büyüme Ayrıştırması

Dönem	S.E.	Ekonomik Büyüme	Finansal Açıklık	Ticari Açıklık
1	5.181088	100.0000	0.000000	0.000000
2	5.847580	96.06989	3.921972	0.008143
3	6.042778	92.44537	7.546408	0.008218
4	6.112324	90.51055	9.477803	0.011648
5	6.139738	89.70733	10.26598	0.026689
6	6.151273	89.40142	10.54664	0.051946
7	6.156617	89.27218	10.64537	0.082449
8	6.159537	89.20061	10.68537	0.114019
9	6.161498	89.14896	10.70674	0.144299
10	6.163058	89.10558	10.72210	0.172327

Tablo 6’deki varyans ayrıştırması sonuçları incelendiğinde, ekonomik büyümede yaşanan değişimin ilk dönem tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. İlerleyen 10 dönem incelendiğinde, yaşanan değişimin yaklaşık olarak %89’u kendisi tarafından, %10.72’si finansal açıklık ve %0.17’si ticari açıklık tarafından açıklanmaktadır.

**Tablo 7:** Finansal Açıklık Ayırıştırması

Dönem	S.E.	Ekonomik Büyüme	Finansal Açıklık	Ticari Açıklık
1	4.555384	0.030165	99.96984	0.000000
2	5.306343	2.456871	97.35534	0.187784
3	5.551996	4.383706	95.05292	0.563373
4	5.643669	5.300949	93.66752	1.031534
5	5.685444	5.611115	92.87560	1.513282
6	5.710858	5.676970	92.35686	1.966168
7	5.730763	5.667842	91.95673	2.375432
8	5.748541	5.640689	91.61889	2.740424
9	5.765114	5.610873	91.32346	3.065671
10	5.780638	5.582127	91.06124	3.356629

Tablo 7'ye göre finansal açıklıkta yaşanan 10 dönemlik değişimin yaklaşık olarak %91'i kendisi tarafından açıklanırken, %5.58'i ekonomik büyüme ve %3.35'i ticari açıklık tarafından açıklanmaktadır.

**Tablo 8:** Ticari Açıklık Ayırıştırması

Dönem	S.E.	Ekonomik Büyüme	Finansal Açıklık	Ticari Açıklık
1	3.388608	1.168132	9.998642	88.83323
2	4.885390	1.143863	19.50961	79.34652
3	6.055814	0.862255	26.42931	72.70843
4	7.013149	0.646896	30.97277	68.38033
5	7.807627	0.529780	33.88422	65.58600
6	8.474773	0.474212	35.77166	63.75412
7	9.041885	0.448500	37.03414	62.51736
8	9.529707	0.435470	37.91427	61.65026
9	9.953756	0.427502	38.55546	61.01704
10	10.32561	0.421628	39.04206	60.53631

Tablo 8'de yer alan analiz sonuçlarına göre ise, ticari açıklıkta yaşanan bir değişimin ilk dönem %78.83'ü kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu oran takip eden 10 dönemde %60.53 olarak hesaplanmıştır. Ticari açıklıkta yaşanan 10 dönemlik değişimin %39.04'ü finansal açıklıktan kaynaklanırken, yaklaşık %0.42'si ekonomik büyümeden kaynaklanmaktadır.

## **5. Sonuç**

Türkiye’de 1980 sonrasında uygulamaya geçirilen liberal politikalarla birlikte, ticari ve finansal açıklıkta önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1999-2016 dönemi için Türkiye’de ticari ve finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin nispeten daha belirgin olduğu bulunmuştur. Ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde çalışmanın, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu savunan Klasik yaklaşımdan ziyade finansal açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ön plana çıkaran McKinnon-Shaw hipotezini destekleyen kanıtlara ulaştığı ifade edilebilir.

Türkiye’nin nüfusu ve nüfus yapısı, hızlı artan talebi ve üretimi, dış dengenin sürdürülebilmesi ve tasarruf oranının düşüklüğü gibi faktörlere bağlı olarak yabancı kaynaklara ihtiyaç duyması nedeniyle, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar olağan bulunabilir. Türkiye ekonomisinin önemli handikaplarından biri haline gelen yurtiçi tasarruf açığı, yabancı finansal kaynak girişleriyle karşıladığında ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkileyebilmektedir. Bu sonuç, Türkiye’nin yüksek büyüme düzeylerini sürdürmesinde ülke dışı finansal girişlerin kritik önemine de işaret etmektedir. Bu bağlamda, bu girişlerden özellikle getirileri daha fazla olan doğrudan yabancı sermayeyi teşvik edecek uygulamalara ağırlık verilmeli ve genel anlamda sağlam ve etkin işleyen bir finansal sistemin oluşturulmasına yönelik politikalar izlenmelidir.

## **Kaynaklar**

- Aizenman, J. (2004). “Financial Opening and Development: Evidence and Policy Controversies”. *The American Economic Review*. 94(2): 65-70.
- Altaee, H.H.A., Saied, S.M. ve Esmael, E.S. (2014). “Financial Development, Trade Openness and Economic Growth: Evidence from Sultanate of Oman (1972-2012)”. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 5(23): 64-75
- Bahmani-Oskooee, M., ve Niroomand, F. (1999). “Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation”. *Applied Economics Letters*, 6(9): 557-561.
- Balassa, B. (1978). “Exports and Economic Growth: Further Evidence”. *Journal of Development Economics*. 5: 181-189.

- Bashar, O. K. M. R. ve Khan, H. (2007). "Liberalization and Growth: An Econometric Study of Bangladesh". U21 Global Working Paper Series. No. 001/2007.
- Beck, T., Levine, R. ve Loayza, N. (2000). "Finance and the Sources of Growth". *Journal of Financial Economics*. 58(1-2): 261-300.
- Broner, F.A. ve Ventura, J. (2010). "Rethinking the Effects of Financial Liberalization". NBER Working Paper. No. 16640.
- Danışoğlu, A. Ç. (2004). "Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği". *Yönetim Dergisi*. Yıl 15. Sayı 49: 19-29.
- Edison, H.J., Klein, M., Ricci, L. ve Slok, T. (2002). "Capital Account Liberalization and Economic Performance: Survey and Synthesis". IMF Staff Papers. 51(2): 220-256.
- Edison, H.J., Levine, R., Ricci, L.A. ve Slok, T. (2002). "International Financial Integration and Economic Growth". *Journal of International Money and Finance*. 21(2002): 749-776.
- Gaygılı, A.K. (2007). *Finansal Açıklığın Para Politikalarının Etkinliği Üzerine Yansımaları: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gövdere, B. ve Can, M. (2016). "Türkiye'de Enerji Tüketimi, Dışa Açıklık, Finansal Gelişme, Sabit Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1): 209-228.
- Grilli, V. ve Milesi-Ferretti, M.G. (1995). "Economic Effect and Structural Determinants of Capital Controls". IMF Staff Papers. 42(3): 517-551.
- Hye, Q.M.A. ve Islam, F. (2013). "Does Financial Development Hamper Economic Growth: Empirical Evidence from Bangladesh". *Journal of Business Economics and Management*. 14(3): 558-582.
- Kıran, B. ve Güriş, B. (2011). "Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyüme Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(2): 69-80.
- King, R. ve Levine, R. (1993). "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right". *The Quarterly Journal of Economics*. Cilt 108. Sayı 3: 717-737.

- Korkmaz, T., Çevik, E.İ. ve Birkan, E. (2010). “Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”. *Journal of Yaşar University*. Vol. 5. No. 17: 2821-2831.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008). “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22(2): 57-79.
- Özel, A.H. (2012). “Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 10(19): 1-30.
- Rodrik, D. (1998). “Why do More Open Economies have Bigger Governments?”, *Journal of Political Economy*. 106(5): 997-1034.
- Rodrik, D. (1999). “Where Did All The Growth Go? External Shocks, Social Conflict, and Growth Collapses”. *Journal of Economic Growth*. 4(4): 358-412.
- Tornell, A., Westermann, F. ve Martinez, L. (2004). “The Positive Link Between Financial Liberalization Growth and Crises”. NBER Working Papers. No. 10293.
- Türedi, S. ve Berber, M. (2010). “Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı 35: 301-316.
- Utkulu, U. ve Kahyaoğlu, H. (2005). “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?”. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, (<http://www.tek.org.tr/dosyalar/utkulu-2005.pdf>, 2 Nisan 2017’de erişildi).
- Ümit, A.Ö. (2016). “Türkiye’de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 9. Sayı 1: 255-272.
- Yapraklı, S. (2007). “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. Sayı 5: 67-89.
- Yıldırım, E. (2005). *Gümrük Birliği ve Rekabet: Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.



- Yıldırım, E. ve Kesikoğlu, F. (2012). “Ar-Ge Harcamaları ile İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. Cilt XXXII. Sayı I: 165-180.
- Yücel, F. (2009), “Causal Relationships Between Financial Development, Trade Openness and Economic Growth: The Case of Turkey”. *Journal of Social Sciences*. 5(1): 33-42.

